

BBK 84-4

No-158

3 09958

Redakcinė komisija:

JUOZAS APUTIS
ALGIRDAS POCIUS
ALBERTAS ZALATORIUS

Sudarė

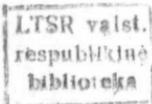
JŪRATĖ SPRINDYTĖ

Serijos dailininkas

SAULIUS CHLEBINSKAS

Iliustracijų autorai:

DANUTĖ JONKAITYTĖ /12—13 /28/
BIRUTĖ ŽILYTĖ /17/18/
ALGIRDAS STEPONAVIČIUS /21/
EDMUNDAS SALADŽIUS /23/
EGIDIJUS RUDINSKAS /27/

3e 209958

N 4701000000—193
Neskelbta
M852(08)—88

© „Vagos“ leidykla, 1988

ISBN 5-415-00395-9

ALGIRDAS
JULIUS
GREIMAS

*Ranka
skruostas**

Sulig Chuliju Kortasaru problematika kiek keičiasi. „Parkų vientisumas” — vos dviejų puslapių tekstas — pirmiausia yra pasakojimas apie estetinį patyrimą, o kartu, kaip dažnai esti naujoviškuose diskursuose, tai literatūros „teorijos” eskizas. Iki šiol skaitytuose tekstuose estetinė pagava¹ reiškėsi kaip atsakomybės prisémimas ir nauja prialaida (*ré-assomption*), kuri skiriasi nuo natūraliojo pasaulio kokio nors metonimiško fragmento; čia objektas, su kuriuo subjektas susiduria, yra

* Versta iš: Greimas A.-J. De l'imperfection.— Perigueux: Pierre Fanlac, 1987.— P. 55—68. Trumputėje knygos „Apie netobulybę“ įzangajoje autorius rašo: „Kiekviena regimybė yra netobula, ji slepia būti; ja remdamosi, formuoja valia—būti ir prievolė—būti, o tai jau prasmės nuokrypis. Tiktais regimybės kaip galbūt, kaip galima—būtis yra bent kiek pakentčiamas.“

Bet vis dėlto regimybė yra mūsų žmogiškumo salyga. Tad ar jis pavaldi, patobulinama? O einaint iki galo — ar gali šis dūmų šypsė das bent kiek prasikeisti? Prasiversti į gyvenimą, o gal mirti, ar ne vis tiek?" (p. 9). Pirmojoje knygos dalyje, nagrinėdamas M. Turnjė, I. Kalvinio, R. M. Rilkės, T. Junichiro, Ch. Kortasaro veikalus, autorius aiškinia literatūros kūrinio kaip būties sklaidos išrankio veikimą.

¹ Estetinės pagavos sampratą autorius paaškina viename ankstyniu esé, nagrinėdamas M. Turnjė romano „Penktadienis, arba Ramiojo vandenyno pragarmės“ epizodą, kur staiga baigėsi vandens lašų kritimas leidžia herojui pajusti laiko tékmę. „Pati pagava suprantama kaip ypatingas santykis, kuris nusistovi aktantiniame plane tarp subjekto ir vertingo objekto. Santykis savaimine néra „natūralus“; pirmoji jasalyga — laiko sustabdymas, kurį figūratyviai žymi tyla, staiga pakeliiant ritmingu triukšmu paženklintą kasdienį laiką“ (p. 15). Nagrinėjant kitus tekstus estetinės pagavos samprata palaipsniui komplikuojama.

artefaktas,— literatūriškai sukonstruotas objektas (žinoma, kalbame ne apie Kortasaro tekstą, bet apie tekstą tekste), palaipsniui sékmingesnai pakeičiaš kontekstiškai aprašytą „tikrovę“. Todėl subjekto ir objekto estetinės konjunkcijos² tikslas dvejinasi — kyla lygiagretus klausimas dėl šio šešėlio „ontologinio“ statuso, dėl sąlygų, kurioms esant jis yra „rimtai traktuojamas“, dėl jo užsiklojimo ant aplinkinės tikrovės. Kas téra tik *guizzo*³ — tampa problema.

Pats tekstas yra pasakojimas apie romano skaitymą.
Pirmajam sakiniui:

Romaną skaityti jis pradėjo...

aidu atliepia paskutiniai žodžiai

...žmogaus, <...> skaitančio romana

Tai pasakojimas apie didelį poną, verslo žmogų, estetą laisvomis valandomis, kuris, kartkartėm atitrūkdamas, pradeda skaityti knygą ir palaipsniui skverbiasi į naują išmonės universumą.

Nesunku atpažinti du etapus, kuriais užvaldomas šis objektas, o gal tiksliau objektas — įsivaizduojamas pasaulis — užvaldo subjektą. Tą skverbimąsi ženklina dvi sankinių atkarpas:

...pamažu įsijautė į intrigą..

ir

...jis pasinèrè i romano pasaulli

Tad kalbama apie tai, kaip subjektas vis labiau įsi-
traukia susidurdamas paeiliui su dviem skirtingais litera-
tūrinio objekto sluoksniais: pradžioje — su jo tematine
organizacija („intriga“, „veikėju charakteriais“, „vardais“,

² Konjunkcija — A. J. Greimo naratyvinės semiotikos terminas (žr.: *Greimas A.-J., Courtés J. Semiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*.— Paris: Hachette, 1979.— P. 61—62). Čia ji galima suprasti kaip jungima, sanykio nustatyma.

³ Guizzo (it.) — maniera. Ši žodži autorius ima iš I. Kalvino novelės „Palomaras“. „Guizzo — neišverčiamas į prancūzų kalbą žodis, nes leksikalizuodamas figūratyvinę konstrukciją, jis, sakytum, sutampa su Kalvino estetikos esme — man rodos, šis žodis reiškia iš vandens iššokančios žuvelės spurdėjimą, sidabrišką spindintį švystelėjimą, kuris akimirkai sujungia šviesos spindesi ir vandens drégmę. Įvykio staigumas, gyvujadesio elegancija, spindulio žaismas vandens paviršiuje — štai, netobulai išnarscius, keli elementai estetinės pagavos, kurią pateikia figūratyvinė sintezė“ (p. 29).

„herojų išvaizda“) — visa tai pasakyta klasikinės literatūros kritikos terminais; paskui — su jo figūratyvine raiška („vaizdais, tolydžio konkretesniais, spalvingesniais ir gyvesniais...“), kuri „įjungia“ naują literatūrinio objekto supavimo būdą.

Pirmajį etapą reziūmuoja pasirodžiusi „romano iliuzija“, išorinė jėga, kuri pagauна subjektą, beje, jai nesipriešinančią:

Isitaisės mégstamajame fotelyje <...> kaire ranką nejučiomis kartą kitą paglostę žalią aksomą <...>. <...> jis kone liguistai mégavosi mintimi, kad sulig kiekviena eilute vis labiau tolsta nuo supančios aplinkos, bet aiškiai suvokė, kad galva patogiai ilisi ant aukštos atkaltės aksomo, kad cigaretės ranka pasiekiamos, kad už langų, parke, po ažuolais virpuliuoja pavakario oras.

Vis dėlto neapsirikime: jei „romano iliuzijos“ esmė, pasak žodyno,— sukurti „regimybę be tikrovės“ remiantis tuo, kas normalu ir banalu, tai pasiruošimo skaityti tikslas, kaip matome,— padaryti šią tikrovę kuo patogesnę, kuo priimtinesnę. Ir jei skaityti malonu, tą jausmą patiriame ne artėdami prie įsivaizduojamo objekto, bet priesingai — nuolat toldami nuo to, kas yra „tikrovė“, dar daugiau — ją lengvindami, redukuodami į prisliletimą, į galimybę užsirūkyti cigaretę. Užuot mėgavėsis daug žadančiu salyčiu su estetiniu objektu, subjektas siekia „superinti“ gyvenimą, pakeisdamas tekstą kita vizija ir kita estetika — „po ažuolais virpuliuojančio pavakario“ vizija ir estetika. Perversija ar išmintis? Esteto gyvenimo stilius ar pašaipus jo atvaizdas?

„Vaizdų“ poveikis suardo jėgų santykį: palengvintos ir efemeris tikrovės malonų tolsmai pakeičia subjekto i traukimąs iliuzijos pasaulin; pastarasis įvyks ta regint „niūrią herojų dilemą“:

...stebėjo paskutinį pasimatymą miško trobelėje. Pirma atėjo sunerimus moteris; paskui pasirodė meilužis šakos nubrozdintu veidu. Ji bučiniais stebėti-
nai gydė kraujuojantį iibréžimą, bet jis gynësi gla-
moniu: atėjo čionai ne kartoti slaptos aistros apei-
gų, dangstomų begalės išdžiūvusių lapų ir nuošalių
takelių. Jo užantyje šilo durklas, o krūtinéje plas-

tėjo įgludusi laisvė. Čia prigesdamas, čia išidegdamas dialogas raitėsi puslapiais lyp veržlus gyvačių srautas, ir buvo justi, jog viskas jau seniai nuspresta. Netgi tos glamonės, kurios kaustė meilužio kūną, tarytum stengdamosi jį sulaikyti ir nukreipti kita linkme, pasibjaurėtinai piešė kito kūno apribus, kūno, kuri reikėjo sunaikinti.

Mūsų tikslas — ne išsamiai išnagrinėti šį puikų tekštą bet pasinaudoti juo, mėginant suprasti literatūrinio objekto buvimo būdą ir jo subtilų santykį su „išstraukiančiu“ subjektu.

Pirmausia pažymėtinas tokis faktas. Subjektas paliekė fotelį ir iš karto patenka į romano pasaulį, dalyvaudamas kaip „liudininkas“ protagonistų pasimatyme: subjektas — skaitytojas, tarpstas sakymo⁴ (pasakymo) lygmenyje, — persikelia į pasakymą⁵.

Tuo būdu įkurdintas kaip liudininkas, kognityvinis aktantas⁶ tuo pat metu yra atlikėjas⁷, kuriam tenka „parametinis“⁸ ir etinis vaidmenys — jis ima gyventi tarp romano veikėjų; būdamas aistrinė būtybė, jis reaguoja emfatiškai ir sprendžia suvereniai: moteris „stebétinai“ stabdo meilužio įdréskimų kraują, glamonémis ji „pasibjaurétinai“ piešia savo vyro kūno apribus. Šioje pagavos instancijoje prie naujo estetinio patyrimo palaipsniui einama tiktais aistru plotmėje. Tačiau figūratyvinį literatūros objektą galima patemizuoti tik nepaprastai sudramatinant, tai yra, patalpinant išpūdingoje diskurso vietoje naratyvines struktūras, pasitelkiamas šiam tikslui pasiekti.

^{4,5} Sakymas, pasakymas — naratyvinės semiotikos terminai. „Priešingai negu sakymas, suprantamas kaip kalbėjimo aktas, pasakymas yra rezultatas, nepriklausomai nuo to, kokie yra jo sintagmatiniai matmenys (frazė ar diskursas)“.— *Greimas A.J., Courtés J. Min veik.*— P. 123.

6.7 Aktantas, atlikėjas — vienos svarbiausių struktūrinės semantikos kategorijų (žr.: Greimas A.-J. Sémantique structurale.— Paris: Larousse, 1966). „Aktantą galima suprasti kaip tą, kas įvykdo ar patiria veiksmą nepriklausomai nuo kito apibrėžimo“ (Greimas A.-J., Courtés J. Min. veik.— P. 3). Tuo tarpu „atlikėjas yra vardažodinis leksikos vienetas, kuris, įjungtas į diskursą, manifestacijos momentu gali gauti naratyvinės paviršutinės sintaksės ir diskurso semantikos įnašų“ (Tenpat— P. 7).

⁸ Pathēma (gr.)— kas patiriama, kenčiama, ištveriamas.

Tačiau susidaro įspūdis, kad nepakanka įvesti pateminį matmenį, kuriuo remiasi subjekto ir estetinio artefakto konjunkcijos santykis. Štai kertinis teksto sakinyš:

*Čia prigesdamas, čia įsidegdamas dialogas raičesi
puslapiais lyg veržlus gyvačių srautas...*

Pajungdamas sau šias „dialogo“ ir „puslapių“ izotopijas⁹, jis leidžia peržengti naują modalumą slenkštį. Paminint „puslapius“, materialus signifiantas¹⁰ — spausdinta knyga — rodo ne visai išblukusią skaitytojo esamybę. „Čia prigėstantis, čia įsidegantis dialogas“ nebeatiski riamai supina dvi signifikato plotmes — dialogą tekste ir dviejų kūnų dialogą. Jo palyginimas su „un arrayo de serpientes“¹¹, pridėdamas naują figūratyvinį matmenį, su- teikia meilės scenai referentiškumo ir galutinį „tikrovės“ statusą. Sukeitimasis yra visiškas, ir subjektas estetas visai išnyksta iš akiračio už teksto esančiam skaitytojui, kuriuo esame mes.

Įdomu, kad naujasis subjektas (jį rodo gramatinė forma — „buvo justi“) — antikos teatro choros — mums pasirodo tam, jog praneštų: „viskas jau seniai nuspresta“. Poleminę intrigos sėrią, kuriančią patemines įtampas, valių susidūrimą pakeičia deontikos universumas, kuriame viešpataują privalomybę ir būtinybę. Naujai iškurdintas kognityvinis subjektas daro prielaidą, kad yra nenumaldomas Léméjas, organizuoja pasaulio tvarką pagal savo paties logiką, „viską seniai nusprendusią“.

Literatūrinio objekto konstravimas praktiskai baigiasi tragikos universume be jokio skaitytojo sibarito sanykio su kasdienybe; anapus jis formuojasi visiškai savarankiškai. Subjektas stebėtojas, ijjungtas į ši pasaulį, nebegali iš jo išsviaduoti: likimas ir mirtis nuo šiol slegia ji lygai taip pat kaip ir kitus romano veikėjus, verčia dalintis jų lemčimi.

⁹ „Prasmės tiltas, nudriektas tarp dviejų kalbančiųjų, susidarę nuolatinio „topinių“ reikšmių kartojimo dėka, <...> yra semantinė izotopija, leidžianti kalbėti apie diskurso prasmės vientisumą, apie jo sintagmatinę koherenciją“ (Semantiko žvilgsniu / Su A. J. Greimu ir kt. — Šiauliai. // Lit. ir menas.— 1983.— Spal. 29.— P. 8).

¹⁰ F. de Sosiūro lingvistikos terminas, reiškiantis „materialiųjį“ suvokiamą ženklo aspektą. Signifikatas — jo prasmminis turinys.

¹¹ Gyvačiu srautas (isp.).

Tiktai tokia kaina, išgydama universalų tragišką matmenį, išmonė gali virsti siurrealybe, gebančia estetinės pagavos akimirką italpinti savo gelmėse patį subjekta.

Toliau vyksta tai, kas lieka. Nusprendę žudyti, meilužiai kruopščiai parengia planą; jo „...negailestingas <...> kartojimas nutrūko tik rankai pakilus paglostytį skruostą“. Pora išsiskiria, kiekvienas eina savo keliu. Meilužis galų gale „violetinėse sutemose“ (gedulo ir mirties spalva) įžiūri alėją, kuri veda į namą. Jis prisiartina ir ieina vidun:

...iš pradžių melsvoji svetainė, paskui koridorius, po to kilimu užtiesti laiptai. Viršuje — dvejos durys. Pirmasis kambarys tuščias, antrasis — tuščias. Kabineto durys, ir tuomet — durklas saujoje, dideli šviesūs langai, aukšta, žaliu aksomu traukto foteлиjo atkaltė, galva žmogaus, fotelyje skaitančio romana.

Šioje paskutinėje teksto atkarpoje pirmiausia i akis krinta tai, kad veiksmažodžiai, reiškiantys aktyvų veiksmą, visiškai išnyksta kaip tik lemiamo veiksmo akimirką. Per tai atsiranda prasmė, kuri skaitytojui atskleidžia „apvalytą“ signifiantą, galintį sužadinti naują prasmę; be to, ji sustabdo laiką, o tai būdinga estetinei pagavai; pagaliau, pasirodžius „durklui saujoje“, — jis aiškiai matomas „didelių šviesių langų“ fone — permaldavimo auka akimirksniu suvokia tiesą. Atpažindami ispaniško ritualo bruožus, vis dėlto žmogaus „žalio aksomo fotelyje“ paverčiamą auką, jo sustabdytą nužudymą traktuojame kaip simbolinę aristoteliškojo katarsio, tai yra lemiamo poveikio, kurį daro žiūrovui tragedija, išraišką. Mat galų gale literatūrinio ir apskritai estetinio objekto didžiausias veiksmingumas — prisimta konjunkcija su juo. Ar pastaroji nėra estetinio objekto suirimas, perėjimas, kurio reikalauja skaitytojo ar žiūrovo mirtis? Mirtis arba ekstatinis išgyvenimas — ne tiek svarbu, — ar tai nėra trokštamoji estezė?

Kita tiesa, bent jau kitas, papildomas, teksto perskaitymas, mums regis, glūdi komunikate, kurį adresuoja skaitytojui pasakojimo pavadinimas. Tai, kad istorijas — vieną „tikrą“, kitą — „išsivaizduojamą“ — sieja bendra įréminanti erdvė, kad pirmoji prasideda name, apsuptyame parko, o antroji čia pasibaigia, nereiškia,

jog tikrovės reprezentacija ir išivaizduojamybės reprezentacija yra tas pat. Parkų vientisumas, mums rodos, yra gilesnis; ar ne todėl, kad jų „moralas“ yra tas pat. Jei šaltą ir ramų gyvenimo estetizavimą glaustai išdėsto sakinio atkarpa:

...kaire ranka nejučiomis kartą kitą paglostė žalią aksomą...

tai aistru sumaištis, visas tas „triukšmas ir pyktis“, išsiplėčiantis iki tragiškų matmenų, nutrunka tikтай

...rankai pakilus paglostytį skruosto.

Efemeriskas lytéjimo pojūtis, delikatus subjekto sąlytis su kitu — aksomu, skruostu — tai visa, kas lieka, kai nebéra ko tikėtis.

Iš prancūzų kalbos vertė ARŪNAS SVERDIOLAS